

11. Створення концептуальних засад державної політики стосовно Церкви та релігійних організацій в Україні: підсумки десятиліття, тенденції і проблеми (аналітична доповідь Центра Розумкова) [Текст] // Національна безпека і оборона. – 2011. – № 1-2 (119–120). – С. 2–77.

12. Саган О. Н. Моделі державно-церковних взаємин у світовій історичній перспективі [Текст] / О. Н. Саган // Актуальні проблеми дер-

жавно-церковних відносин в Україні: Науковий збірник / За ред. В. Д. Бондаренка, А. М. Колодного та інших. – К.: VIP, 2001. – 206 с. – С. 63–69.

Надійшла до редколегії 19.04.19

L. A. Vyhovskiy

POLITICAL AND LEGAL MODEL OF STATE-CHURCH RELATIONS AS THE BASIS OF REGULATION OF RELATIONS BETWEEN THE STATE AND RELIGIOUS ORGANIZATIONS

The author shows that a specific type of political-legal model of state-church relations plays a decisive role in the process of regulating relations between the state and the church in the historical-legal context, since it determines the content and form of such relationships. It is shown that three primary typological models have formed the basis for relations between the state and the church during the history of the mankind: the unitary model (the state structures are subordinated to the church); the so-called "two swords" model (relations between the state and the church are recognized as parity relations between autonomous institutions); and the trinitarian model (a clear separation of functions between the state and the church). Other models of such relationships present in society are derivatives of the above-mentioned ones. The essence of political and legal types of models of state-church relations existing in the world are analyzed. The principles are described and the necessity to develop a cooperative model of state-church relations in the state and to formalize in legislation is substantiated. The content of the models that took place in the history of Ukraine (the Kyiv-Rus model, the Kozak-Mohyla model and the model of coexistence of the church with the communist authorities) is described. It is pointed out that the basic component of the existing Ukrainian model of state-church relations is that the state and the Church are defined as equal subjects of state-church relations. Therefore, each of them acts within its specific competencies, mutually supporting each other in matters concerning the jurisdiction of these social institutions. It is argued that, at the same time, religious organizations operate in the legal field of the state, and the latter does not interfere in the affairs of the Church. Thus, freedom of conscience in the country is ensured and this creates favorable conditions for religious organizations. In conclusion, the author points out that in recent years Ukraine has not only theoretically developed cooperative models of interaction of the state with religious institutions and organizations, but also carried out practical measures for their implementation.

Keywords: Church, state, society, state-church relations, models of state-church relations, politics, religion.

Л. А. Выговский

ПОЛИТИКО-ПРАВОВАЯ МОДЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАК ОСНОВА РЕГУЛИРОВАНИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ГОСУДАРСТВОМ И РЕЛИГИОЗНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ

В статье автор доказывает, что в историко-правовом контексте конкретный тип политико-правовой модели государственно-церковных отношений играет определяющую роль в процессе регулирования отношений между государством и церковью, поскольку определяет содержание и формы таких взаимоотношений.

Показывается, что в истории человечества в основе отношений между государством и церковью были положены три основные типологические модели: унитарная (в ней государственные структуры подчиняются церковным); модель так называемых "двух мечей" (отношения государства и церкви признаются паритетными как автономных институций); тринитарная (характеризуется четким размежеванием функций между государством и церковью). Имеющиеся в социуме другие модели таких отношений являются производными от указанных. Подчеркивается, что выбор и утверждения такой модели для нашего поликонфессионального общества предусматривает учет исторических традиций, духовных и материальных условий жизни граждан Украины.

Ключевые слова: Церковь, государство, общество, государственно-церковные отношения, модели государственно-церковных отношений, политика, религия.

УДК 280:2

І. П. Гудима, д-р філос. наук, доцент

ПРОБАБІЛІСТИЧНИЙ МЕТОД РИЧАРДА СУІНБЕРНА ЯК ЗАСІБ ПОБУДОВИ НОВОЇ ТЕЇСТИЧНОЇ КОСМОЛОГІЇ

В статті всебічному вивченню піддається пробабілістичний метод відомого британського теолога і філософа Річарда Суінберна, який виступає у нього засобом побудови нової теїстичної космології. Показується, чому масштабний та амбітний проект побудови нової теології, розпочатий Суінберном, автору не вдалося реалізувати повною мірою. У статті доводиться, що Суінберн, волюючи зберегти наукову орієнтованість своїх теоретизувань, також, як і їх інтелектуальну респектабельність та значущість, чого вимагає належність до співтовариства англо-американських інтелектуалів, відчутно збіднює власну концепцію повною мірою не залучаючи теоретичні ресурси класичного теїзму з його опорою на Одкровення та при цьому роблячи поступки теїзму адаптивному.

Ключові слова: Бог, всесвіт, віра, наука, ймовірність.

Вирішення проблеми співвідношення науки і релігії та специфіки їх взаємодії завжди було й залишається важливим для християнської теології, незалежно від її конфесійної спрямованості та забарвлення. Особливо значення та звучання воно здобуває в нинішніх соціокультурних умовах, в ситуації прискороженого поступу науково-технічного прогресу. Підхід богословів до досягнень сучасної науки нині відливається у нові форми, а богословський діалог з природничо-науковим світоглядом, спроба надати належну оцінку сучасним науковим відкриттям стає, за словами теолога Алістера МакГрата, захоплюючою й гідною інтелектуальною справою [4, с.8]. Всі ці зусилля теологізаторів науки кінцею метою покликани теоретично виправдати думку про "сумісність богослов'я з природничими науками" та, зрештою, довести, що "істина вже не є предметом суперечки між вірою та знанням про світ" [5, с.145]. З іншого боку, намагаючись надати фундаментальне пояснення природі реальності на рівні мікросвіту, навіть

академічні дослідники, інколи, разом із цим, остаточно не відмовляються від спроб одночасно відшукати канали взаємодії Бога з оточуючим світом, виявити фокус його провіденціального скеровування речовиною та енергією світобудови, а використання релігійної термінології для витлумачення наслідків сучасних наукових студій світу прямо підтверджує сказане. Тобто, окремі світоглядні структури, які узагальнюють зміст теоретичного знання, котре репрезентує предмет розвитку науки на її нинішньому історичному етапі, очевидно виявляють завуальований (а, інколи, і прямий) зв'язок із надприродним. Фізик і філософ Ю.І.Кулаков у своїй доповіді на ХХ Всесвітньому філософському конгресі, оцінюючи стан розвитку сучасної цивілізації, знаходив за можливе вести мову про те, що на рубежі тисячоліть зникають підстави для твердженнь про опозицію науки та релігії. Більше того, автор підкреслював, що наука наразі не є єдиним провідним засобом оволодіння дійсністю і в умовах кризи

сучасної цивілізації виникає потреба в створенні "єдиної науково-теїстичної картини світу" [3, с. 145].

Дослідників, котрі за велінням долі включені в діалог віри та розуму можна умовно розділити на два табори. З одного боку це ті, хто задіяний в окремих галузях науки й перебуває в авангарді наукового пошуку своєї царини знань, але, разом із тим, світоглядно-філософські оцінки наявного стану речей, здійснені ними, бувають не фаховими й, часом, поверховими. З іншого боку перебувають науковці, чиє покликання – формально-логічна правильність міркувань та подальші світоглядні узагальнення, хоча дані академічної науки, які використовуються ними інколи другорядні та взяті з науково-популярних джерел. Ричард Суїнберн – професор Оксфорду, теолог-англіканець з Великої Британії, який в 1990 році перейшов у православ'я та чия богословська концепція та метод є предметом даної статті, серед небагатьох дослідників демонструє дійсно фахову обізнаність в сучасній науковій проблематиці та наділеній даром широкого теологічного синтезу. Філософсько-теологічний проект Ричарда Суїнберна – амбітний та значний – поєднати істини віри та здобути сучасної науки під егідою релігійного світогляду. Дане поєднання здійснюється автором з позицій пробабілізму, спирається на добір індуктивних доказів буття Бога і в кінцевому підсумку має продемонструвати належну ймовірність центрального положення релігійного світогляду – "Бог існує". Воно є, за автором, живою і діючою душею його власної "гіпотези теїзму" [7, 100], котра покликана пояснити виникнення всесвіту, причини його появи, існування та функціонування його постійно-діючих законів, його спрямованість на виникнення тварин та появу людини. Природна теологія, яку вибудовує автор, залучаючи нові наукові дані, представлена в його чисельних працях але найбільшою мірою в його трилогії – "Когерентність теїзму", "Існування Бога" та "Віра й розум" [10;8;9].

Традиційно теологами здійснюється дистинкція між сутністю Бога, тим, чим він є (його "буттям"), з одного боку, та його дієвим аспектом, тобто тим, що він здійснює (його "становленням"). Автор, враховуючи традиції існуючого розмежування, окрім індуктивних доведень буття Бога, виводить шляхом дедукції його основні атрибути, витлумачує відношення "Бог-світ", розглядає сутнісне провіденціальної турботи Бога щодо світу, разом із етикою надає своє бачення теодицеї. Реалізується побудова нової теїстичної космології переважно в межах та засобами суїнбернівської апологетики, яка бере до уваги різноманітні індуктивні доведення буття Бога, надає їм належної оцінки, а відтак тут йдеться про "fides quaerens intellectum", тобто віру, котра шукає розуміння (Анзельм Кентерберійський).

Основним засновком, через призму якого здійснюється вивчення епосу еволюції від Великого вибуху до виникнення людини та спираючись на який дослідник добирає та витлумачує емпіричний матеріал, – є принцип простоти. До того ж простота у автора це далеко не примітивна спрощеність, лапідарність та навіть не економність пояснення світоустрою, проте гранична довершеність пояснення. Автор переймається питанням – чиє "гіпотеза теїзму" – Бог існує, настільки простою, щоб бути верифікованою та зрештою істинною. До того ж він намагається відштовхнутися від факту існування всесвіту та сформуванню доленосне для своєї нової теології питання – чи є існування всесвіту початковою даністю, простою очевидністю, яка існує сама по собі, незалежно ні від чого, чи є цьому факту незалежне пояснення та розуміння. Спробувавши надати власній версії теїзму належну інтелектуальну респектабельність та значущість, автор намагається сягнути самих

витоків пізнання та з'ясувати сутнісне такої функції науки як пояснення; він, також, розглядає та класифікує різні види пояснення. Однак логіко-методологічна процедура витлумачення у самого Суїнберна, будучи раціональною за характером, все ж за змістом, метою та, звісно, отриманими результатами є богословською, – вона початковою налаштована та максимальне виправдання існування Бога і, зрештою, має провести читача через ланцюжки умовиводів від факту існування всесвіту до твердження про те, що Бог дійсно існує.

Однак в пошуку підстав для власних аргументацій будь-хто може потрапити в ситуацію з нескінченим регресом пояснень. І для будь-якої системи знань повинна існувати низка непояснених пояснюючих, тобто тих безумовних істин, завдяки яким ми уникаємо руху доведення у нескінченність. В наукових теоріях, там де йдеться про вихідну номологію світобудови, також знаходиться місце для непояснених пояснюючих; так існування та функціонування найбільш загальних законів природи науковцями приймається за "грубий факт", який не передбачає подальшого підтвердження. Проте в теїстичній космології Ричарда Суїнберна вихідним принципом студювання проблеми, компонування та аналізу матеріалу є існування Бога. Він заявляє: "Ми повинні вибрати між всесвітом, як кінцевим пунктом [пояснення] і Богом як кінцевим пунктом" [7, с.54].

Як видно теолог з самих початків експлікації змісту гіпотези теїзму пропонує прийняти на віру те, що він врешті решт намагається піддати процедурі верифікації за допомогою засобів індуктивної апологетики. Теорія аргументації богослов'я, в тому числі і православного, з яким асоціює себе автор, в цій ситуації розгортає свої положення наступним чином – Бог у глибині свого сутнісного достоту може бути осягнутий виключно "очами віри", проте і віра, в свою чергу, здобуває своє підтвердження, значною мірою, через Бога. Своєрідність практики подібного доведення, як видно, полягає у тому, що теза про буттєвість Бога доводиться за допомогою особливого аргументу (віри), істинність котрого, в свою чергу, обґрунтовується через твердження, яке саме потребує доведення (Бог).

Подібний прийом у християнській апологетиці набуває складного, схоластично-завульованого вигляду, коли порівнюються не декілька суджень, а пропонується до уваги ціла система суджень або цілісна богословська концепція. Таким чином, ці поняття богословами беруться як взаємозалежні, що цілком узгоджується з логікою християнського віровчення. Адже вічний та незмінний Бог, повчають богослови, надає людині позачасові й "наскрізні" істини, незмінювані, раз та назавжди визначені, збагнуті які людиною в змозі не обмеженими засобами розуму, а виключно серцем. Однак це не виключає зміну самої форми богослов'я, його вдосконалення на шляху осягнення змісту божественного Одкровення. Однак змістовне наповнення самого цього вдосконалення досить своєрідне, позаяк його незмінність вже заздалегідь обумовлена. А, відтак, будь яке богословське студювання теми завжди й неодмінно приходиться до того, з чого воно починало.

Розгортаючи гіпотезу теїзму, Суїнберн вихідну ймовірність її істинності пов'язує не тільки з її простотою, а, окрім того, як вона узгоджується з фоновими знаннями. Фонові дані, за автором, це вже наявні знання або знання із суміжних галузей, які використовуються при оцінці вірогідності якого-небудь положення науки, без перевірки. В методологічному плані це дозволяє пояснювати універсальні системи беручи до уваги фонові знання лише і тільки як "тавтологічні дані". Надаючи глобальну оцінку такому масштабному явищу як існу-

вання всесвіту, Суінберн оперує фоновими знаннями, як тавтологічними даними, до того ж він концентрує увагу на упорядкованості й ладі світу, регулярності законів природи, та вивчає й оцінює їх з точки зору існування самого всесвіту. Наслідки, які повинні випливати з припущення прийнятої автором гіпотези, мають узгоджуватися з фактами дійсності, при цьому фонові знання для зручності оцінюються як тавтологічні, тобто просто беруться до уваги; все це зумовлює ступінь ймовірності прийнятої гіпотези. Хоча при обчислюванні останньої вирішальне значення, яке жодним чином не слід ігнорувати та недооцінювати, є простота [7, с.43].

Як вже йшлося, в своїх філософсько-теологічних спекуляціях Суінберн слідує від наявного існування упорядкованого всесвіту до положення "Бог існує". Принципово важливим в теоретизуваннях теолога є питання – чиє існування всесвіту простим грубим фактом, чи його буттєвість можна якимось чином пояснити. Намагання внести онтологічну ясність в царину світоглядних знань може бути зведено до виключно фізичного пояснення даного феномену, а також до схожої за своєю природою аргументації наявних пояснень. Проте глобальною пояснюючою ідеєю в теїстичних концептуалізаціях є, звичайно, Бог. В дилемі між всесвітом, як кінцевим пунктом усіх можливих витлумачень та Богом, як універсальною пояснюючою ідеєю, Суінберн віддає перевагу останньому. У власному теїстичному сценарії пошуку перших причин буття Суінберн, звісно, тяжіє до особистісного їх пояснення незрівнянно більшою мірою, аніж існуючі космологічні гіпотези, засадничені, за словами автора, на неодухотвореній каузальності та безособистісній детермінації. З існування трансперсональної істоти Бога теолог, використовуючи ідею можливих світів, виводить її особистісні атрибути та надає докладне богословське витлумачення останніх. Теолог ставить Бога в центр світлобудови, наголошуючи при цьому, що таке особистісне найпростіше пояснення усього є виправданим, аніж, скажімо, політеїстичні системи чи деміург з обмеженими можливостями, який "працює" вже з наявною матерією. Воно є простим, а тому (за автором) ефективним для осмислення властивостей фізичного світу. Бог теїзму, розгортає своє раціональне богопізнання Суінберн, слідує нормативам рівною мірою прийнятним, і західним, і східним християнством, безмежний у базових можливостях, він у своїй всемогутності що миттєво підтримує існування світу у часі. Коли останній контингентний, бо не має причини існування у самому собі, а прямо і безпосередньо залежить від зовнішнього каузального чинника – Бога, то сам Бог не потребує, за словами автора жодного пояснення, бо він – "необхідне буття, яке існує в силу самого себе незалежно від чого-небудь іншого" [7, с. 26].

Автор достатньо обізнаний та належною мірою компетентний в передових досягненнях науки. Він вільно оперує фактами дійсності та надає їм належної оцінки. Широта його наукової зацікавленості вражає – від теорії ймовірності, теорії відносності, квантової фізики, астрофізики, хімії, молекулярної та еволюційної біології до гуманітарної галузі знань. Перебуваючи в межах ймовірнісного підходу, він використовує знання з цих галузей науки задля підтвердження суджень своєї сціентизованої епістемології, спрямованої на теїстичне пояснення сущого. Суінберн показує, що номологічна структура всесвіту, яка виражається в його (всесвіту) базових законах, є наслідком гранично віддаленого у часі грандіозного креаціаністського вольового акту творення світу з нічого. Таким чином "індуктивна теологія" Суінберна в процесі розгортання його міркувань має, за задумом автора, підтверджуватися кумулятивно та ко-

релюватися космологічним доведенням божественного творення світу з нічого.

Коли одне з доведень тези Бога творця й промислителя у богослова спирається на факт номологічної упорядкованості й гармонійності світу, то інше – залучає феномен "тонкого налаштування" всесвіту. Відомо, що ця концепція теоретичної фізики показує основу світу не як довільні, а, натомість, строго визначені константи, вихідні параметри та умови існування, найменша зміна яких унеможлиблює існування мікросвіту й макросвіту – атомів, зірок, всесвіту в цілому. Теолог осмислює цей загадковий феномен всесвіту не як випадкове утворення, але з точки зору розумного замислу. Пояснювальна цінність критерію простоти у автора розглядається у нерозривному зв'язку з аргументами тонкого налаштування всесвіту так, щоб кінець кінцем довести як своїм прихильникам, так і зятим ідейним опонентам, що всесвіт спеціально тонко налаштований на виникнення людського тіла Богом, без якого такого щасливого збігу випадковостей не сталося б ніколи. Таким чином, велика кількість джерел, з яких воліє вивести існування Бога теолог, значна кількість фактів, до яких, слідує традиції пробабілізму, апелює він, за задумом Суінберна мають поєднуватися, утворюючи кумулятивний ефект в самій процедурі доведення, і, що є вище усіх сподівань, – досягти доконечної мети розпочатого студіювання теми – зміни знань та переконань в самій структурі світоглядного бачення читача.

Однак тягар доведення, прийнятий на себе Суінберном, в розгадці деяких вікопомних таємниць буття, у встановленні й витлумаченні фундаментальної реальності світу, глибинного смислу його існування, часом уподібнюється кайданам, які відчайдушно намагається розірвати теолог. Всі потужні інтелектуальні зусилля мислителя, спрямовані не стільки на істини факту, скільки на основоположне відношення світу до його першопричини, першооснови, далекі, не повністю виправдовують сподівання автора, бо інколи тільки блукають навколо початкової таємниці світу, надто далеко від реальності, як такої, та природи цієї реальності. Чому номологічна будова світу є такою, яка вона є і не має іншої структури? – в цьому питанні пристрасні критики теоретизувань Суінберна вбачають найбільш вразливе місце його концепції [1, с. 111]. Те, що задумом автора мало стати міцним теоретичним підложжям "гіпотези теїзму" та забезпечити їй належну верифікацію та міцні тили, насправді стало "прокрустовим випробуванням" цього великого замислу.

Всі екскурси автора в названі галузі академічної науки викликали чи то шалену пристрасну критику, чи більш врівноважені гостроспрямовані рецензії, в світлі протистояння яким автор не завжди озброєний передовими контраргументами та психологічно переконливий. Серед фахівців окремих галузей науки, до яких вимушено апелює Суінберн, в намаганні обперти свої раціональні пропозиції на якомога більшу кількість фактів, час від час виникають різносудження з автором в розумінні й трактуванні окремих наукових положень. Відомо, що час вчених універсалів давно минув і в епоху вузької спеціалізації науки подібне налаштування теолога – охопити всі факти дійсності й надати останнім належної оцінки, прирікає його, за влучним попередженням католицького кардинала Вальтера Каспера, на зтяжні ар'єргардні сутички з постійно прогресуючим природничо-науковим пізнанням та втрату будь-якої довіри до проповіді й богослов'я [2, с. 110]. Хоча коли б не надмірні метафізичні амбіції Суінберна побудувати нову теїстичну космологію та, відповідно підтвердити виправдати її в дусі аналітичної філософії, на традиціях якої вихова-

ний автор, то тягар доведення, необачно прийнятий ним, можна було б, спробувати перекласти на його ідейних опонентів, деякі з яких без належної поваги до вимог закону достатньої підстави, затято представляють слабку й сумнівну гіпотезу про самозародження живого та його подальшу еволюцію, аж до появи людини, науковою теорією.

І навряд чи в цьому плані підтримку теологу надасть звернення до теореми Байєса, на яку він покладає великі надії. Як відомо, ця базова теорема теорії вірогідності дозволяє вирахувати ймовірність будь-якої події за умов знання інших, статистично пов'язаних з нею подій та за відомим фактом події становити можливість того, що вона була покликана певною причиною. Враховуючи специфіку матеріалу, з яким має справу теолог, формула теореми виявляє свою зручність в тому, що в ній необов'язкове знання абсолютно точної ймовірності подій, а припускаються прийоми та операції зі значеннями "більш, ніж" та "дуже високи". Наслідки обчислення апостеріорної ймовірності теїзму, що зумовлені вихідними даними, за автором дорівнюють $\frac{1}{2}$. Прихильники Суїнберна одноставно визнають такі теоретичні викладки вагомими, а саму ймовірність $\frac{1}{2}$. – як доволі солідну. Хоча й без складних математичних розрахунків практика здорового глузду давно показала людині – якщо гіпотеза теїзму про існування надприродного джерела речей (Бога) може відповідати дійсному улаштуванню буття, то її ймовірність може дорівнювати $\frac{1}{2}$; в теорії ймовірності ймовірність лівової частки висловлювань дорівнює вірогідності їх заперечення, що відомо знавцям і без спеціальних розрахунків.

Однак правомірність використання методології обрахунку статистичних закономірностей щодо специфічних релігійних концептів та встановлення за її допомогою ступеня ймовірності висловлювань щодо існування Бога, його дій у світі, реальності чуда, благодаті, таїнства, творіння тощо, вельми сумнівна. Позаяк вона прикладається до повторюваних подій, відзначених емпіричною схожістю. Існування Бога та його дієвість як творця не перебувають в силовому полі статистичних закономірностей, які враховує теорема Байєса, оскільки є унікальними сингулярностями. Непорозуміння тут виникає, як видно, з-за того, що поняття "ймовірність" в академічно-науковому його змісті, коли ймовірність використовується при формулюванні наукових законів, починає прикладатися до деяких історичних подій. Як відомо, специфіка останніх, а до них умовно відносять релігійні феномени, чудеса, унікальна і неповторна, – одна історична подія несхожа із іншою та неподібна до неї. Формулювання ж наукового закону передбачає повторюваність подій, їх регулярність прив'язується до частоти випадку – чим частіше спостерігається досліджуване явище за схожих умов, тим значніше ймовірність припущення, що виражає закон. Отже, в такій ситуації специфіка студіювання історичних подій фахівцем-істориком ігнорується та оцінюється винятково з точки зору законів статистики та можливості повторюваних подій, а це не що інше, як викривлене розуміння ймовірності та неправомірна екстраполяція ознак та принципів однієї пізнавальної практики на іншу. Можна погодитися із висловлюванням католицького кардинала Вальтера Каспера, котрий з цього приводу твердив наступне: "...Природознавство сьогодні ясно усвідомлює те, що воно в принципі не спроможне охопити сукупність всіх умов". А тому "природничо-наукове розв'язання питання... може виявитися нескінченним, тобто це питання може бути визначене як принципово не вирішуване з природничо-наукової точки зору" [2, с. 110]. Каспер також цілком слушно веде мову про те, що саме

по собі розв'язання конкретного питання природи та реальності якого-небудь релігійного феномену нескінченне і в природничо-науковому плані немає чітких перспектив, тому що збагнути бажане людина в змозі лише в процесі осмислення більш загальних світоглядних положень, оскільки мова тут іде не про факти як такі, а про "засновки природничих наук, тобто... про проблему реальності цілому та про смисл цього цілого" [2, с. 110].

Використовуючи індуктивний підхід та аргумент від "тонкого налаштування" всесвіту, Суїнберн поступово підходить до проблеми людини. Через ланцюжки умовиводів він намагається показати, що без Бога всесвіт жодним чином не міг би бути налаштованим на існування людського тіла та функціонування її свідомості. Людське ж тіло, за переконанням автора, повинно бути знаряддям пізнання та досягнення вищих цілей. В усвідомленому існуванні, в відповідальності за самих себе, світ та інших живих істот, вбачає теолог зміст і сутність провіденціального задуму Бога щодо свободи людини, її здатності вносити лад у власне життя, світ та життєдіяльність його мешканців. Тут автор вимушено торкається вікопної проблеми релігії та моралі – проблеми існування у світі зла. Як відомо, вона в історії релігійної думки постала у вкрай віддалені часи – як сталося так, що перед маєстатом Вищої Справедливості та всемогутністю Бога не зникають страждання і зло? Чому навіть за умов чудесного зцілення конкретного каліцтва, явища фізичних вад не зникають у бутті, де продовжують діяти закони, що спричиняють недугу? Виходить, що навіть чудесне припинення розгортання причинно-наслідкових ланцюжків, дія яких спричинила б негативний збіг обставин, драми людського існування і навіть смерть, не відмінняє всезагальний закон, неухильність функціонування якого продовжує породження трагічних факторів, що несуть страждання. Складність одвічного морального питання в монотеїстичних релігіях і, найбільшою мірою, у християнстві посилюється протилежністю між в цілому доброзичливим божественним проміслом і наявністю зла.

Теолог розглядає проблему існування у світі зла традиційно – в тісному зв'язку з проблемою свободи волі людини – можливість чинити вільний вибір людиною приховує потенційну небезпеку злого. Але теодицея Суїнберна, якщо її можна визначити як спробу богословським чином зняти непримиренну суперечність між вірою у всеблагото Бога й існуванням у світі зла, у автора виявилася прямолінійно натуралістичною і позбавленою необхідної долі співчуття. Якщо Бог існує, міркує мислитель, то це передбачає його відповідальність за наявність зла у світі, якому він дозволяє існувати. Трактуючи існуюче зло як моральне, що виникає внаслідок вільного вибору людини та природне, скажімо таке, як невиліковні хвороби чи стихійні лиха, теолог, аби пом'якшити тезу відповідальності Бога за темні сторони буття, вимушено твердить, що Бог передбачає такі страждання, які може винести людина. Суїнберн звертає увагу не тільки на страждання в світі людей, але на зло серед вищих ссавців, припускаючи за більш високою організацією живої істоти більшу вразливість для страждання. Існування зла, за Суїнберном, в цілому набуває когнітивного призначення, оскільки орієнтує людину в ситуації морального вибору. Отже, кропітка аналітична праця автора з теоретичного опрацювання й виправдання тези Бога-Творця та промислителя світу, яка є серцевиною гіпотези теїзму, завершується теодицеєю. Остання була покликана, за задумом автора переконливо довести, що існування зла, прояви якого людини спостерігає й терпить в повсякденності,

насправді не свідчать супротив припущення, висунуто-го в гіпотезі теїзму.

Міркування автора здебільшого відбуваються, як вже йшлося вище, в річищі західної аналітичної філософії, де уважному аналізу піддаються закони та чинники фізичного світу. Але автор "гіпотези теїзму" пильну увагу звертає на метафізичний аспект питання, здатний збагатити її незрівнянно більше, аніж відносно специфічна (щодо теології) сфера даних, яку він використовував до цього. Інтелектуальні зусилля теолога спрямовані на встановлення змістовного зв'язку між власною концепцією та фактами дійсності, долають кумулятивний етап розвитку, коли автор якісно змінює якісно докази та звертається до традиційної релігійної аргументації. Наслідком такої націленості стає теологія, яка спирається на специфічні свідчення віруючих, на релігійний досвід. Теологічна значущість теїстичних розвідок Суїнберна стає більш вагомою, коли він звертається до релігійних переживань, до чуда, як важливого акту віри. Йдеться про Бога-особистість, котрий у гранично віддалений час створив цей світ, визначив та заклав в його основи постійно діючі закони, але не втрачає контакт зі світом та людиною, взаємодіючи з останньою на особистісній основі. Всевладдя Боже, його необмежені вольові акти, твердить теолог, долають необхідність природного закону чи тимчасово призупиняють його дію, коли Бог вирішує втрутитися в природний лад речей, щоб реалізувати свої нові рішення та визначення. Воліючи підтримати теологічну ідентичність своєї версії теїзму, Суїнберн примусово коригує тезу чудотворення зауваженням про зовнішній каузальний вплив Бога на ланцюжки подій, який у Бога не є постійно діючим правилом та не трапляється часто, позаяк світ втратить регулярність, визначеність і лад. Аргументація, до якої звертається богослов, переслідуючи свої апологетичні цілі, цілковито виправдана, – оскільки апеляція до релігійного досвіду значно підвищує ймовірність гіпотези теїзму. В теоремі Байєса, на яку покладає великі надії автор, дані релігійного досвіду вносяться до чисельника дробу $\frac{1}{2}$, що значно підвищує ступінь ймовірності судження про існування Бога. Для підвищення доказової сили даних релігійного досвіду, Суїнберн висуває принцип довіри, згідно з яким людські сприйняття та релігійні переживання мають визнаватися як достатньо вагомі з-за відсутності надійних підстав для сумнівів.

Існуючі релігійні переконання, особливо коли вони висловлені мовою теології, нині, як видно, виражаються також і в контексті діалогу між теологією та наукою. Думка, що покликана виразити основну ідею такого діалогу, подає образ останнього у вигляді моста. Він, за переконанням релігійних інтелектуалів, сприятиме взаєморозумінню і, в кращому випадку, взаємно-корисному симбіотичному зв'язку теології і науки на шляху спільного осягнення істини та пошуку сенсу життя [6, с. 24]. Разом із цим та паралельно зі цим низка проблемних питань християнської доктрини вимушує сучасних теологів долати вельми небезпечні апологетичні труднощі, надавати переконливі відповіді на серйозні теологічні питання. В умовах, коли християнська церква вимушена балансувати між усталеністю фундаменталізму та відкритістю новаціям, спроби теологів запропонувати однозначну вичерпну відповідь на ключові питання релігійного світогляду стають безпомилковим показником обраної ними теологічної позиції – від ортодоксальної або, принаймні, благочестивої, до терпимої, чи, навіть, негативної. Одна з таких спроб, в якій найбільш повно втілюється дух свого часу, представлена в одному з найбільш неординарних теологічних задумів сучасності – теїстичній системі богослова Річарда Суїнберна.

Проект нової теїстичної космології, на вівтар розбудови якого богослов поклав увесь свій небуденний талант, широкі знання та інтелектуальну інтуїцію, надто масштабний та амбіційний. Його розмах насправді по силам окремій богословській школі або, принаймні, широкому колу учнів та послідовників. Можливо тому реалізувати його автору гіпотези теїзму не вдалося повною мірою. Так низка потужних теоретичних положень й ефективних ідей, які обстоювалися автором, поза його індуктивною кумуляцією різноманітного фактичного матеріалу та подальшими узагальненнями накопичених знань і в обхід силового поля критерію простоти, не знайшли для себе належного обґрунтування, а тому не виправдали очікувані результати.

До того ж автор концепції, прийнявши на себе тягар доведення, не завжди був здатен заповнити прогалини розуміння висунутих тез власною аргументацією та показати переваги свої позиції перед альтернативними системами світорозуміння. Хоча щодо останніх, то за певних умов було б доречно піддати вивченню чи, принаймні, загальній оцінці доказову базу концепцій, висунутих критиками гіпотези теїзму, скажімо концепції еволюції, де в обхід доказовості та належних достатніх підстав, з-з відсутності необхідного емпіричного матеріалу, запроваджується ідея низки щасливих випадків, що привели до виникнення простих форм життя, а згодом – положення про інші некеровані випадки, шляхом поєднання яких з'явилось вражаюче різноманіття та складність живих істот.

Окрім того, автор відчутно збіднює власну концепцію повною мірою не залучаючи теоретичні ресурси класичного теїзму з його опорою на Одкровення та при цьому роблячи поступки теїзму адаптивному. До останнього він схиляється, напевно, воліючи зберегти сцієнтичну орієнтованість своїх теоретизувань, також, як і їх інтелектуальну респектабельність та значущість, чого вимагає належність до співтовариства англо-американських інтелектуалів. Проте вибудовуючи свою індуктивну апологетику на ґрунті індуктивних доведень та операцій пояснення, він практично ігнорує світоглядну специфіку обраної проблематики, яка, як відомо, не підпадає під будь-які обчислювання і не піддається осягненню через встановлення статистичних закономірностей.

Все це, з одного боку, мало відповідає дійсно апологетичним завданням, а з іншого – не враховує те, що для науки у світогляді був та залишатиметься невичерпний нею залишок та межа, подолати яку вона в силу власної природи не може. До того ж будь-яка апологетика, яка часом робить значні поступки допитливому розуму, що шукає усвідомлення, але не сліпої віри, побудована на раціональній основі, а, відтак, відкрита для раціональної критики, котра в випадку переконань Суїнберна набула лавиноподібного характеру. В цьому плані особливо недоречною й незрозумілою є недостатня увага автора до канонів класичного теїзму, теологія якого традиційно не може бути інакшою, ніж надприродною, а, відтак, над-раціональною, тобто недоступною для руйнівної критики.

Список використаних джерел:

1. Грюнбаум А. Нищета теистической космологии // Вопросы философии. – N 9. – 2004. – С. 111.
2. Каспер В. Исус Христос / Пер. с нем. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2005. – 420 с.
3. Кулаков Ю.И. Синтез науки и религии // Вопросы философии. – № 2. – 1999. – С.145.
4. Мак-Грат Алистер. Введение в христианское богословие / пер. с англ. – Одесса: "Богомыслие", 1998. – 420 с.
5. Мольтман Юрген. Наука и мудрость: К диалогу естественных наук и богословия / пер. с нем.- М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2005. – 204 с.

6. Пикок А. От науки к Богу: Новые грани восприятия религии. – Пер. с англ. К. Савельева. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 304 с.
 7. Суинберн Р. Есть ли Бог? Пер. с англ. – М., Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2006. – 120 с.
 8. Суинберн Р. Существование Бога / Российская акад. наук, Ин-т философии, О-во христианских философов; пер. с англ. М. О. Кедровой. – М.: Языки славянской культуры, 2014. – 462 с.

9. Richard Swinburne. Faith and Reason. – Oxford: Clarendon Press, 1981. – 288 p.
 10. Richard Swinburne. The Coherence of Theism. – Oxford: Clarendon Press, 1977. – 302 p.

Надійшла до редколегії 07.04.19

I. P. Gudyma

PROBABILISTIC METHOD OF RICHARD SWINBURNE AS A MEANS OF CONSTRUCTING A NEW THEISTIC COSMOLOGY

In the article a comprehensive study of the probabilistic method of the famous British theologian and philosopher Richard Swinburne. This approach serves as a means of constructing a new theistic cosmology.

Richard Swinburne's philosophical and theological project is ambitious and significant. He prefers to combine the truths of faith and the achievements of modern science. However, this should be under the auspices of the religious worldview. This combination is carried out by the author from the standpoint of probabilism. It relies on the selection of inductive evidence of the existence of God and ultimately must demonstrate the proper probability of a central position in the religious worldview – "God exists". Such a combination is, according to the author, the living and active soul of his own "hypothesis of theism". This hypothesis is intended to explain the emergence of the universe, the causes of its occurrence, the existence and functioning of its permanent laws, its orientation to the emergence of animals and the appearance of man.

The author widely uses the inductive proof of the existence of God. But he also does not avoid deduction. He deduces the main attributes of God through deduction, interprets the "God-world" relation, examines the essence of God's providential care of the world, together with ethics, gives his vision of the theodicy. The construction of a new theistic cosmology is realized mainly within the limits and means of the apologetics of Swinburne. In this system of knowledge, various ways of proving the existence of God are investigated. Subsequently they receive a proper theological assessment. And, then, it's about faith that seeks understanding.

It is shown how the large-scale and ambitious project of constructing a new theology, the author failed to fully realize. The article states that Swinburne prefers to preserve the theoretical orientation of his theorizing, as well as their intellectual respectability and significance. And hence, it significantly degrades its own concept, because it does not fully utilize the theoretical resources of classical theism with its reliance on Revelation.

Keywords: God, universe, faith, science, probability.

И. П. Гудыма

ПРОБАБИЛИСТИЧЕСКИЙ МЕТОД РИЧАРДА СУИНБЕРНА КАК СРЕДСТВО ПОСТРОЕНИЯ НОВОЙ ТЕИСТИЧЕСКОЙ КОСМОЛОГИИ

В статье всестороннему изучению подвергается пробабилистский метод известного британского теолога и философа Ричарда Суинберна, который выступает у него средством построения новой теистической космологии. Показывается, почему масштабный и амбициозный проект развития новой теологии, начатый Суинберном, автору не удалось реализовать в полной мере.

В статье доказывается, что Суинберн, предпочитая сохранить сциентическую ориентированность своих теоретизирований, также, как и их интеллектуальную респектабельность и значимость, чего требует от него принадлежность к сообществу англо-американских интеллектуалов, оцутимо обедняет собственную концепцию, в полной мере не привлекая теоретические ресурсы классического теизма с его опорой на Откровение и при этом делая уступки теизму адаптивному.

Ключевые слова: Бог, вселенная, вера, наука, вероятность.

УДК 291.1:159.922

В. М. Калач, аспірант

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості формування релігійної ідентичності в динаміці геополітичних процесів в Україні, які залежать від історичних умов, особливостей економічного і соціально-політичного устрою, демократичних і культурних традицій суспільства, рівня правового і морального розвитку його членів та амбіцій його лідерів. Доведено, що релігія є вирішальним фактором етнічного буття українців, наголошено на суперечливій ролі християнства в етноідентифікаційних та етноконсолідаційних процесах українства.

Ключові слова: релігійна ідентичність, самоідентифікація, міжрелігійні відносини, етнонаціональна свідомість.

У сучасному глобалізованому світі Україна перебуває в пошуку, з одного боку, втраченої, а з іншого – ще не віднайдені та несформовані спільної національної ідентичності. В ситуації незворотного пришвидшення темпу життя сучасної людини релігійна ідентичність постає важливим фактором самоідентифікації і самовизначення як окремого індивіда, так і цілих соціальних спільнот. Знаходячись на зіткненні різних цивілізаційних систем, наша держава постійно вагається із вектором політично-економічного розвитку.

Проблема релігійної детермінанти в зарубіжній і вітчизняній науковій парадигмі досліджувалася представниками різних наукових дисциплін й теоретико-методологічних підходів. Зокрема, сутність національної і релігійної ідентичності розглядалися в працях А. Арістової, В. Єленського, С. Здіорука, А. Колодного, М. Мариновича, О. Сагана, Т. Воропаєвої, Л. Филипович та інших, які визначали релігію не лише важливим, а й вирішальним фактором етнічного буття українців і акцентували на недовозначній ролі християнства в процесі етнічної ідентифікації українського суспі-

льства. Отже, питання місця та значення релігії у формуванні та трансформації релігійної ідентичності наразі є недостатньо дослідженим, наукові розвідки носять фрагментарний характер й потребують систематизації та філософського осмислення.

Значна активізація світових глобалізаційних процесів диктує умови завершеності державо- та націотворення, що неминуче тягне формування єдиної національної та релігійної ідентичності громадян України. Сьогодні це питання постає надзвичайно актуальним, адже його наукове осмислення виходить із потреб самовизначення України та вибору майбутнього вектору розвитку і становлення. Проблема етнорелігійної самоідентичності загострилася на зламі третього тисячоліття. Цей процес виходить за межі виключно наукової проблематики та набуває загальносуспільного та політичного значення.

Відсутність загальносуспільної єдності та порозуміння щодо основних питань стратегічного поступу України посилює актуальність вивчення проблеми релігійної ідентичності наших співгромадян, адже саме вона є однією